

Per les terres del Baix Empordà JAFRE (I)

per
MARUJA ARNAU i GUEROLA

Les terres del Baix Empordà, amb els seus camps assadollats i ben conreats, els seus poblets planers alguns, encimbellats els altres, amb llurs gents de caràcter sincer i obert, tenen quelcom que atrau i apaivaga l'esperit.

Parlem-ne avui d'un poble tranquil i afable, que es troba a la carretera de Torroella de Montgrí, o de Verges, digueu-li com vulgueu, tant se val. Carretera que s'adreça vorejant la llera del riu que neix i mor a comarques gironines: el Ter. El viatge per aquest itinerari és d'una bellesa i amenitat indiscutible. Pobles i camps, arbredes i planúria, tot es troba en el camí. I una visió que gairebé va desaparèixer de les nostres carreteres enguany: algun que altre carro tirat per cavalleries. La seva interferència mai no manca en el trajecte. Els pobles es succeeixen en el camí, Cervià, Sant Jordi, Colomers, Jafre... Ací, al pas de la carretera, cal aturar-se. En una corba suau apareix el Santuari de la Font Santa. Té l'aparença de masia catalana i és visitat per gran nombre de gents, ja no sols del país, car hi sovintegen els francesos que potser n'han sentit parlar més del nostre Santuari que els mateixos gironins. La capella data del 1461 i l'aigua de la font a què deu el nom, gaudeix de virtuts curatives. Fins i tot s'ha dit que la Font Santa és el Lourdes català, si bé les aigües del nostre Santuari li porten quatre segles d'avantatge:

**«...Les aigües d'eixa Font obren
dels cecs els ulls corporals;
amb elles molts malalts cobren
salut en diferents mals...»**

(Dels Goigs de la Mare de Déu de
Gràcia de la Font Santa)

Jafre està situat, geogràficament, al NE. de Girona, a la riba esquerra del Ter, del qual dista 500 metres. Temps passats, però, el riu vorejava la carretera, fet comprovat quan fa pocs anys es va fer la capta d'aigües soterrànies i es trobaren pedretes de l'antiga llera. D'ací que el riu solia barrar tot sovint els camins, car els aiguats eren molt freqüents i l'aigua assolía el Santuari. Llegim al Llibre d'Obra del mateix que el 8 de març del 1802, les aigües desfermades arribaren «fins los escalons de pujar a la capella de Ntra. Sra. de la Font Santa». I testimonis presencials ens asseguren que l'any 1940 aconseguiren àdhuc l'últim esplaó del presbiteri.

Jafre afronta al N. amb el terme de Garrigolles; a l'E. amb el de Verges; al S. amb Foixà i a l'O. amb Colomers.

En 1698 era lloc reial de la batllia de Verges.

L'origen del seu nom l'atribueixen alguns al cavaller i senyor del Castell, del qual avui només en resten alguns panys de paret a la part anterior del temple parroquial. Cal tenir en compte que l'any 895 es troba un cavaller anomenat N. Jacfre. Per tant, no ens sembla arriscat d'insinuar l'origen visigot del poble, puix que el cognom Jacfre pot derivar molt bé el Jocfred evidentment germànic. I malgrat no pos-

JAFRE. - Creu de terme.

seir dades de la fundació del Castell, tampoc no deixa d'ésser una possibilitat que datí d'aquella època.

Al 1017 veiem escrit JAFAR. En 1316 es parla de JAFERO, i JAFFERO en 1348. Posteriors documents esmenten JAFFRE i a partir del 1600 llegim indistintament JAFRA i JAFRE.

La història de Jafre resta si és o no és, a la nebulosa. De cap fet transcendental no teníem referència, llevat del fet prodigiós que originà l'erecció del Santuari, envers el qual gira la constant històrica local.

No obstant això, hem procurat esbrinar quelcom que pugui donar una petita idea del seu passat.

Jafre formà part del Comtat emporità, juntament amb vint pobles més de l'Alt i Baix Empordà.

El 7 de juny del 1228 el Comte Huc, que a l'igual que els seus antecessors tenia un especial afecte al Monestir d'Amer, va fer donació al seu Abat Berenguer I de tota la jurisdicció de Jafre, a canvi de cent sous barcelonesos de tern (1).

L'any 1243, Bernat, Prior del Monestir de Sant Miquel de Cruïlles, amb el consentiment i voluntat dels seus monjos, estableix a Gui-

llem, de la Vall de Jafre, la bajulia i honors de la parròquia de Sant Martí de Jafre (2).

Entre els anys 1272 - 1277, l'Abat d'Amer Berenguer III va obtenir dos privilegis de Jaume I perquè els seus súbdits no fossin capturats ni multats pels oficials reials i tampoc els homes i dones que anaven al mercat d'Amer. —Aquest fet ens corrobora la importància que gaudien els Monestirs en aquella època—. L'any 1273, el Comte Huc, d'Empúries, li confirma la jurisdicció de Colomers i Jafre (3). L'any 1282, l'Abat aixeca Acta formal de la presa de possessió de la jurisdicció de St. Martí de Jafre. Posteriorment, el Comte confirmà en una de les seves derrotes, els privilegis que fruien els senyors eclesiàstics, per raó dels quals, una tercera part dels vassalls del Comte d'Empúries no venien obligats a ajudar-lo en les guerres successives que mantenia i que van acabar amb la noble Casa.

Aquests privilegis es remunten a la confirmació feta pel rei Don Martí que es troba a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, Reg. 2.197, fol. 130 vto., expressant l'atorgació feta al Monestir de Sant Miquel de Fluvià el 2 de març de 1303, davant el Bisbe de Girona i diversos Abats. Ponç Huc i son fill Huguet fan reconeixement al bisbe, abats i priors de St. Pere de Roda, Roses, Fluvià, Ullà, Vilabertran i Lledó, que els comtes ve els precediren no tingueren serveis feudals d'«hosts, cavalcades, tragines, obres, qüestions ni serveis forçats ni guàrdies», dels habitants de Canavelles, Mata, Fonolleres, Llevià, Vols, Gaüses, Saus, Colomers, Sant Pere de Vall, Jafre, Garrigoles, Vilamalla, St. Miquel de Fluvià, Montiró, Palol, Armadàs, Garrigàs, St. Tomàs, Vilamacolum, Vilacolum, el Far, Vila-sacra, Bausitges, St. Quirze, Colera, Rabós, Marçà, Estanyol, Sobiràrigues, St. Mateu de Diana, Camallera, Pins, Olives, Palau Borrell, Viladamat, Vila-robau, etc.

El 4 de juny del 1277, Arnau de Bordils fa reconeixement al prior del Monestir de St. Miquel de Cruïlles de la venda feta pel seu pare Artall, consistent en una dècima de la parròquia de Jafre.

L'any 1279 Raimon de Cistella, jutge ordinarí del Comte d'Empúries, pronuncia sentència a favor de l'Abat Berenguer d'Amer i contra Arnau de Bordils, sobre la recepció de firmes dels homes de la parròquia de Sant Martí de Jafre, que tenen qüestions entre ells, pel fet d'ésser homes del monestir d'Amer.

El Comte Malgauli d'Empúries, últim de la nissaga comtal, va vendre el dret que tenia sobre diversos llocs del Comtat, entre els quals s'hi troba: «...in loco parochia de Jafero: Instrumentum venditionis factae per Comitum Impuriarum hominibus ecclesiarum de nunquam levando nec ab eis aequaliter petendo amodo

(1) Francisco Monsalvatje y Fossas, «Los Condes de Ampurias vindicados, Noticias Históricas» tom. XII, pàg. 28.

(2) Francisco Monsalvatje y Fossas, «Colección Diplomática del Condado de Besalú», tom. II.

(3) Jaime Marqués Casanovas, «Amer».

infuturum videlicet in locis villis parochiis subscriptis. XVIII kalendas Febroarii, Anno Domini MCCCXVI».

En el segle XIV, l'enemistat entre el rei Pere d'Aragó i Jaume III de Mallorca va promoure la lluita que continuà posteriorment l'hereu D. Joan i alguns senyors del Comtat, donant lloc al fet que tropes estrangeres envaïssin l'Empordà. Aleshores, sovintegen les tropelies per part d'aquestes i sota el comandament del Comte d'Armagnac (qui pretenia fer valdre els seus drets sobre el regne de Mallorca), el 18 de novembre de 1389 l'enemic arriba a Medinyà, s'apodera de la vila i Castell de Ventalló, de Torroella de Fluvià, Saus, Verges, Torroella de Montgrí i Jafre, cometent arreu saqueigs abominables i tota mena d'excessos. Posteriorment, els reforços comandats pel mateix Joan II abaten les feres hosts, les quals emprenen la reculada.

Poc després dels fets prodigiosos esdevinguts a Jafre i que commogueren la Comarca, un conflicte bèl·lic polaritza l'atenció dels catalans: el xoc entre les forces de Joan II i les de la Generalitat. Ensenms, els nobles empordanesos es divideixen en dos bàndols. Clerecia i senyors front les tropes reialistes i en aquestes s'integren els menestrals i els remences.

En aitals enfrontaments, Jafre fou escenari cruent. Els pagesos jafrencs degollaren trenta francesos i aquest acte va tenir una greu repercussió. La reina Joana, sojornada entre Colomers i Jafre des del 16 d'agost del 1692, després d'haver romàs a Torroella de Montgrí, va haver de permetre als francs l'execució de trenta presoners en represàlia del que havien fet els camperols, car pel contrari, perillava la vida de la sobirana, a la qual havien amenaçat de penjar-la. Tanmateix es parla d'una trentena de defensors de la vila de Colomers, refugiats a la torre de l'homenatge d'un dels Castells, que s'oposaren a la rendició i que moriren tots cremats, puix l'enemic calà foc a la fortalesa.

Cal, però, fer un incís sobre aquest fet. Es parla «de la torre de l'homenatge d'un dels castells» d'aquestes contrades, sense precisar de quin es tracta (4).

També Pere Figueras ens parla d'aquest fet. En lletra datada a Palamós el 24 d'agost, alludeix al sojorn de la reina entre Jafre i Colomers, afegint les cruels represàlies que el Comte de Foix va dur a terme. Enfurismats els francesos per la mort dels trenta companys seus a mans dels pagesos de Jafre, s'adreçaren a la reina amb l'alternativa del seu degollament o el dels homes d'aquest poble. Diu Figueras que Donya Joana optà per la segona solució i els entregà el poble. Si bé la forma que el cas s'exposa és molt crua i gairebé fa dubtar un xic de la determinació sobtada de la reina, la veri-

JAFRE. - La Font Santa.

tat del fet és que els trenta jafrencs foren executats i davant l'explicació de Figueras sembla que el Castell en qüestió és el de Jafre, més si es té en compte que a Colomers no hi ha notícia que mai no hi hagi existit cap castell, si no és el Monestir, fortificat aleshores.

El 10 d'octubre del 1467, el rei Joan II es troba a la Tallada, des d'on data una lletra credencial a favor del Mestre de Montesa D. Pere de Rocabertí.

Segons dades que es desprenen de les recerques efectuades a diversos Arxius visitats per l'escriptor gironí Julià de Chía (5) el rei Joan II es trobava a Verges el 4 de desembre de 1471. Així ho confirma l'existència d'una carta expedida a dita vila, en la qual, el monarca accedeix a les demandes de diverses poblacions del territori que els siguin perdonats els deutes i pensions de censals vençuts fins l'esmentada data. El 27 de novembre tornava estar en dita localitat amb el Bisbe de Girona Joan Margarit.

Posteriorment, el setembre i novembre del 1474, Joan II feia estada a Castelló d'Empúries i Roses, i al 1475 el tornem trobar per aquestes terres (6).

Si bé no hi ha proves documentals que ho acreditin, hem sentit a dir que un rei, de passada per ací, va oir Missa a la Font Santa de Jafre. Malgrat no determinar el nom de monarca, hi cap la hipòtesi que fóra Joan II, si ens basem en les incursions que arreu la comarca va

(4) S. Sobrequés i Vidal - J. Sobrequés i Callicó: «La guerra civil catalana del segle XV». Vol. I, pàg 238.

(5) «Bandos y Bandoleros de Gerona» tom. III.

(6) Zurita, «Anales de la Corona de Aragón».

realitzar, les seves estades a Verges i el pas obligat per Jafre en dirigir-se a Sant Jordi, on va sojornar malalt de febres.

El 7 de febrer del 1545, D. Lluís de Cardona, senyor de la Baronia de Verges, estableix un privilegi mitjançant el qual, tots els habitants de la parròquia de Jafre poden apropiari-se de les deïxes del Ter al seu pas pel terme.

L'any 1579, el rei Felip pren possessió de la batllia de Verges, inclosos els pobles de Jafre, Colomers i d'altres.

Al 1654, les tropes franceses acampen pels indrets de Jafre i pobles comarcans, deixant l'empremta del seu pas a la Font Santa, on feren grans estralls. Havia acabat la guerra dels 30 anys (1618-1648) amb la desastrosa «Pau de Westfàlia» de conseqüències transcendents per al catolicisme. A la firma del Tractat van prendre part quasi tots els Estats europeus que havien mantingut la guerra, menys Espanya, que despreciat el seu ajut, va haver de prosseguir la lluita contra França per espai d'uns quants anys. D'ací la raó de la permanència dels estols del país veí per les nostres comarques. El famós «Tractat dels Pirineus» promulgat sota la regència de Lluís XIV de França i Felip IV d'Espanya, va posar fi a la lluita entre els exèrcits belligerants, però Espanya, per assolir la pau, es veié obligada a perdre la sobirania sobre les terres que havien pertangut a la vella Catalunya, passant aleshores a la pertinença de França l'Artois i el Rosselló.

Arran del setge a Girona pels francesos al 1684, les nostres terres van tornar a ser envaïdes i malmeses. Jafre suportà tanmateix aquestes incursions poc grates i el Rector de la Parròquia en aquelles dates, Mn. Baldiri Quer, deixà constància en els llibres parroquials dels atropellaments soferts: expressa que a primers de juny de dit any troba en els bacins tan sols la quantitat de 7 rals plata i aclareix que això és degut al sojorn de les tropes franceses que «varen posar siti a la ciutat de Gerona sense poder-la haver i a la reculada passaren per Medinyà, Cervià, Sant Jordi, Colomers, Jafre i Verges i a 18 de juny les tropes són a St. Pere Pescador, destruint al seu pas els conreus i altres coses de l'Empordà...».

Pel maig del 1964 aquestes contrades sofriren l'atac de l'exèrcit comandat pel mariscal Noailles, amb intenció de forçar el pas del Ter, defensat des del marge fronter pel marquès de Villena, virrei de Catalunya, on tenia emplaçats 20.000 homes.

La nit del 17 de maig les forces del general francès rodejaren el Ter vora Torroella i van sorprendre el virrei, que fou derrotat amb les seves tropes.

No serà exposat afirmar que aquesta contesa, coneguda a la Història per «Batalla de Verges o del Ter» tindria el seu ressò a Jafre i en sofriria les seves conseqüències.

Pel que pertoca a la qüestió demogràfica a través dels segles, a Jafre és com segueix:

JAFRE. - Un carrer.

Si bé no hem pogut assolir dades concretes respecte al segle XV, si tenim en compte el nombre dels que capbreuaren l'any 1409 al senyor de Jafre, hi figuren trenta tres fogatges. Malgrat ésser el fogatge l'impost que el rei o el senyor feudal cobrava damunt cada foc o llar existent, sempre en restava algú que no ho feia. Fixarem, doncs, una mitjana un xic elevada de sis persones per foc (així poden quedar inclosos els que no capbreuaren) i obtindrem la dada hipotètica d'un poblament de 200 ànimes.

Tres segles més tard, a l'any 1700, la xifra aproximada era de 500 habitants.

Any 1855		350 habitants
Any 1892		530 »
Començaments del 1900		560 »
Any 1912		493 »
		de dret i 473 de fet.
Any 1928		580 habitants
		de dret i 550 de fet.
Any 1935		540 habitants
Any 1940		594 »
		de dret i 546 de fet.
Any 1960		489 habitants
		de dret i 474 de fet.
Any 1970		432 habitants
Any 1977		383 »

També a Jafre l'èxode rural vers les ciutats i viles és notori —baldament en el que va de segle el descens no sigui gaire sobtat— i com es pot veure a cada cens, d'ençà del 1940, minva el moviment de població. És un fenomen natural que es deixa sentir en els pobles camperols.